

DOI

Stručni članak

Professional paper

Primljeno 03. 06. 2023.

Hfz. dr. Maid Ibrahimović

Medžlis Islamske zajednice Sarajevo
maid.ibrahimovic@gmail.com

Hfz. prof. dr. Safet Husejnović

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici,
safethus@hotmail.com

HIFZ – UČENJE KUR'ANA NAPAMET U OBRAZOVNIM INSTITUCIJAMA ISLAMSKE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Allah je Objavom počastio čovjeka, i to je velika blagodan za njega. Učenje Kur'ana gledajući i napamet, kao i razmišljanje o njegovim značenjima, ubraja se u najvrednija djela koja vjernik može učiniti tokom života. Cilj rada je da se predstave sekcije hifza na islamskim fakultetima, u medresama, kao i u đačkim i studentskim domovima, te ukaže na važnost uloge Islamske zajednice u promoviranju učenja i memoriranja Kur'ana. Također, rad se bavi analiziranjem aktivnosti i truda na revitalizaciji memoriranja (hifza) Kur'ana u obrazovnim institucijama Islamske zajednice, te definiranjem odnosa prema hifzu, tj. učenju Kur'ana napamet. Osnivanje sekcija hifza u okrilju obrazovnih institucija Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i šire doprinijelo je razvoju i promociji memoriranja Kur'ana. Analiziran je i sagledan rad svih sekcija za učenje Kur'ana napamet (hifza), a potom obrazložen njihov rad, dosadašnji rezultati, kao i dosta toga što je u uskoj vezi s njihovim radom. Nastojali smo da pružimo adekvatnu i što potpuniju sliku o sekcijama hifza Kur'ana na našim prostorima.

Ključne riječi: Kur'an, hifz, sekcija, medresa, fakultet, obrazovanje

Uvod

Božija riječ stoljećima se prenosi s generacije na generaciju i ljubomorno čuva među muslimanima širom svijeta, neovisno o njihovoj etničkoj, rasnoj ili drugoj pripadnosti. Taj način prenošenja i čuvanja Božije riječi je – hifz, učenje Kur'ana napamet, što iziskuje izuzetno velik trud, mnogo odricanja, promjenu životnih navika, preciziranje rasporeda dnevnih aktivnosti, kao i niz drugih preduvjeta.

Učenje Allahove knjige ubraja se u ibadete i dobra djela za koja će čovjek biti nagrađen. Gospodar obećava posebnu nagradu za osobu koja bude učila Kur'an i družila se s njim u svom životu. Allah, dž.š., poručuje nam: *Oni koji Allahovu Knjigu čitaju i namaz obavljaju i od onoga čime ih Mi opskrbljujemo udjeljuju, i tajno i javno, mogu da se nadaju nagradi koja neće nestati.* (Sura Fatir, 29)

Allahov Poslanik, s.a.v.s., izrekao je brojne hadise u kojima se spominje da učače Kur'ana čeka deseterostruka nagrada za svaki proučeni harf, da učenje Kur'ana predstavlja najvredniji vid ibadeta, da su učači Kur'ana Allahova *porodica* na dunjaluku, da će učači Kur'ana učiti Kur'an na ahiretu pa će se, poslije svakog proučenog ajeta, podići za jedan stepen u Džennetu, da će roditelji učača Kur'ana biti okrunjeni najsajnijom krunom i odjeveni najljepšim ogrtačem na ahiretu, da učenje Kur'ana čisti hrđu sa ljudskih srca, da će Kur'an biti zagovornik na Sudnjem danu svojim učačima, da prednost u predvođenju namaza imaju oni koji najbolje uče Kur'an, da će vješt učač Kur'ana biti u društvu časnih meleka zaduženih za čuvanje *Listova-Suhufa* na kojima su ispisane Allahove objave. (Šošić, 2015: 21)

Važan aspekt u životima ashaba, tabi'ina i svih muslimana je memoriranje Kur'ana i podučavanje onih osoba koje žele učiti hifz i žele biti hafizi (čuvari) Allahove knjige. Od Osmana, r. a., prenosi se da je Poslanik, s.a.v.s., kazao: “Najbolji je među vama onaj koji nauči Kur'an i podučava druge.” (Tirmizija, 2010: 123-124) Na osnovu navedenog hadisa možemo zaključiti da su najbolji oni koji uče Kur'an, izučavaju ga, tumače njegovo značenje, poučavaju djecu, omladinu i ljude koji imaju volju i želju za učenjem Kur'ana i na njih prenose znanje o Kur'anu kao uputi koju moramo slijediti i živjeti po njoj.

Osamdesetih godina prošlog stoljeća postojala je samo jedna sekcija hifza, i to u Gazi Husrev-begovoj medresi. Oni koji su željeli da uče hifz mogli su biti dio te sekcije i izabrati određenog muhaffiza pred kojim će učiti Kur'an napamet (hifz). U to vrijeme nezamislivo je bilo da se hifz uči u mektebu ili u halkama, a ponajmanje se moglo razmišljati o školama hifza. U periodu nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu institucija hifza doživljava ekspanziju i preporod. Otvaranjem medresa i fakulteta formiraju se sekcije hifza u čiji rad se uključuju muhaffizi i oni koji žele da uče Kur'an napamet. To je značajno doprinijelo razvoju hifza, a najveći broj onih koji su kasnije postali hafizi hifz su učili na taj način. Njihovi muhaffizi, uglavnom profesori medresa i fakulteta, bili su glavni nosioci i kičma sekcija za učenje hifza. Oni su ih ispitivali, bodrili, usmjeravali, savjetovali, motivirali, stimulirali, a nerijetko za njih tražili i stipendije.

Hfz. prof. dr. Safvet Halilović u knjizi *Hifz - učenje Kur'ana napamet* navodi da je život muslimana skoncentriran na Kur'an, koji je prisutan u svim fazama tog života. Poslanik, s.a.v.s., pridavao je veliku pažnju učenju Kur'ana napamet iz više razloga. Jedna od vrlo bitnih činjenica je da je memoriranje Kur'ana najpouzdaniji put da se Kur'an sačuva od bilo kakve izmjene i promjene. Također, među raznim aspektima kur'anske mu'džize (nadnaravnosti) nalazi se, svakako, i činjenica da je Kur'an knjiga koja se u cijelosti može naučiti napamet. Tradicija učenja Kur'ana napamet datira još iz vremena Poslanika, s.a.v.s. On je lično poznao Kur'an napamet i podsticao druge da ga što više pamte. Prvi hafiz Kur'ana bio je poslanik Muhammed, s.a.v.s. Svako ko proučava život Poslanika, s.a.v.s., primijetit će da je on ispunjen konstantnim druženjem sa Kur'anom. Kur'an je glavni izvor, bilo da se radi o vjerskom (akaidskom), zakonodavnom (šerijatskom), moralnom ili nekom drugom pogledu. Zato je njegovo pamćenje od vitalne važnosti. Glavni razlozi koji su motivirali ljude da pamte cijeli Kur'an napamet treba tražiti u slijedećem:

- a) Ljubav prema Kur'anu, jer još od vremena ashaba (drugova Poslanika) koji su živjeli u vremenu u kojem je objavljen Kur'an, pa sve do danas, muslimani diljem svijeta odnosili su se prema Kur'anu sa posebnim respektom i uvažavanjem. Svaki kur'anski ajet, koji bi bio nanovo objavljen, udahnuo bi u njih posve nov život.

Najveći i najuzvišeniji cilj svakog muslimana bio je – znati i naučiti svaki kur'anski ajet.

- b) Allahov Poslanik, s.a.v.s., puno je podsticao na učenje Kur'ana napamet te je u tom pogledu izrekao brojne hadise koji govore o vrijednosti tog čina. U tim hadisima obećavaju se velike nagrade i počasti koje očekuju hafize Kur'ana na budućem svijetu. (Halilović, 2003: 19-30)

U ovom radu su implementirane i kombinirane slijedeće znanstvene metode: historijska, komparativna, deskriptivna i analitička metoda.

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu

Na Fakultet islamskih nauka u Sarajevu upisuju se i svršenci medresa koji su učili hifz, kao i oni koji dolaze iz drugih škola, a imaju ljubav i želju prema hifzu. Prije nego je osnovana sekcija na Fakultetu islamskih nauka profesori Kiraeta su sa studentima i studenticama razvijali ljubav prema Kur'anu. Oni su ulagali svoj trud i napor na afirmaciji i razvoju memoriranja Kur'ana. Nakon određenog vremena i kada se pojavila potreba da se formira sekcija hifza na Fakultetu islamskih nauka, u sklopu predmeta Kiraet, svojevremeno je pokrenuta inicijativa za osnivanje sekcije hifza. Uz punu podršku članova Naučno-nastavnog vijeća i tadašnjeg dekana, prof. dr. Enesa Karića, dodijeljen je kabinet za hifz, uspostavljena su pravila učenja i osnovan fond za stipendiranje studenata koji uče hifz. Hafiz prof. dr. Fadil Fazlić i kurra-hafiz prof. dr. Dževad Šošić osnovali su Sekciju hifza, koja i danas postoji na toj visokoobrazovnoj ustanovi, kao vannastavna aktivnost. Iz posebnog, namjenskog fonda osiguravaju se stipendije i pomaže studentima koji redovno uče hifz. (Smajlović, 2005: 18-19) Osim spomenutih muhaffiza, memoriranje Kur'ana na fakultetu afirmirat će dvojica profesora: hfz. dr. Abdul-Aziz Drkić i hfz. dr. Kenan Musić, koji će se uključiti i raditi kao muhaffizi u ovoj sekciji.

Sekcija hifza na Fakultetu islamskih nauka bila je plodonosna. Nekoliko studenata završilo je hifz tokom studija i uspješno položilo hifz pred Komisijom za hifz Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Ta sekcija značajno je doprinijela afirmaciji hifza u našim krajevima, pa i šire.

Korisno bi bilo da se, u okviru Sekcije, na FIN-u, izučavaju i kiraeti, u čemu bi mogli pomoći i kurra-hafizi iz Bosne i Hercegovine. Kao što su nam potrebni hafizi, tako su nam potrebni i kurra-hafizi kako bi institucija hifza u potpunosti bila sačuvana na našim prostorima.

Prof. dr. Enes Karić se 2007. godine, kao dekan Fakulteta islamskih nauka, obratio učesnicima Balkanskog takmičenja u učenju Kur'ana časnog i, između ostalog, rekao: „Posebno mi je zadovoljstvo što s pravom mogu kazati da je Katedra kiraeta i imamskog odsjeka na čelu sa hfz. Fadilom ef. Fazlićem učinila mnogo da se prije nekoliko godina oživi Sekcija hifza na našem Fakultetu. Postignuti su veliki rezultati, Fakultet je dao nekoliko hafiza, a uskoro se očekuju i nova imena.“ (Kovač, 2007: 10) Iz navedenog obraćanja može se zaključiti da je dekan prof. dr. Enes Karić bio zadovoljan radom i rezultatima Sekcije hifza na Fakultetu. Zabilježeno je da su na spomenutom takmičenju najbolji bili studenti Fakulteta islamskih nauka iz Sarajeva. Sekcija je u potpunosti opravdala svoje postojanje i nema razloga da tako ne bude i u budućnosti.

Islamski pedagoški fakultet u Zenici

Profesori koji su radili na Islamskom pedagoškom fakultetu u Zenici radili su i sa studentima koji su iskazali želju da uče hifz. Profesori su ih preslušavali i pripremali za izlazak pred Komisiju za hifz Rijasetu IZ u Bosni i Hercegovini. Prije hafiza prof. dr. Safeta Husejnovića, na Islamskoj pedagoškoj akademiji (sadašnjem Islamskom pedagoškom fakultetu) u svojstvu muhaffiza bio je hafiz prof. dr. Halil Mehtić, koji je izveo više hafiza i hafizā. Također, na polju memoriranja Kur'ana i kao muhaffiz, svoj trud i zalaganje će implementirati hafiz prof. dr. Safvet Halilović. Njih dvojica su ostavili neizbrisiv trag na putu memoriranja Kur'ana na spomenutom fakultetu.

Međutim, zvanično, sekcija za hifz nije postojala na tom fakultetu sve dok hafiz prof. dr. Safet Husejnović nije došao za profesora Kiraeta. On je, 2021. godine, s grupom zainteresiranih studenata, osnovao Sekciju hifza i na toj visokoobrazovanoj ustanovi. Hafiz prof. dr. Safet Husejnović navodi da je Sekcija za hifz na Islamskom pedagoškom fakultetu u Zenici zvanično

osnovana u vrijeme kada je on počeo da predaje Kiraet u zvanju vanrednog profesora. Prijavilo se 10 studenata koji su izrazili želju da uče hifz i da budu članovi te sekcije.¹ Nadati se da će i ta sekcija zaživjeti u punom kapacitetu i da će iznjedrili nove hafize. Vrlo važno je da na fakultetu djeluje sekcija u kojoj će biti određeni termini za učenje hifza i da studenti znaju kome da se obrate kada je u pitanju hifz. Preporučeno je da hafizu prof. dr. Safetu Husejnoviću u početku pomažu jedan student i jedna studentica. Sekcija za hifz na tom fakultetu je, moglo bi se reći, u začetku, što ne znači da uskoro neće početi da daje rezultate.

Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu

U Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, u periodu od 1965. do 1968. godine, među učenicima i svršenicima Medrese posebno je aktueliziran problem nedostatka hafiza. Tada je i pokrenuta ideja za osnivanje sekcije hifza – učenja Kur'ana napamet. (Malkić i grupa autora, 2017: 110)

Da bi se učenje hifza aktiviralo i broj hafiza povećao, na inicijativu hafiza Kjamila Silajdžića, hfz. Sinanudina Sokolovića, hfz. Ibrahima Trebinjca i nekolicine profesora, a uz podršku tadašnjeg direktora Gazi Husrev-begove medrese, Muhameda Hazima Tulića, 1965. godine osnovani su Sekcija hifza i Fond za pomaganje učenika koji uče hifz. Bio je to prvi slučaj da se učenju hifza pristupilo institucionalno i organizirano. U početku ta sekcija nije pokazivala značajne rezultate, jer su uvjeti u zgradi Medrese bili neadekvatni i vrlo slabi. Tek kada se Medresa vratila u staru zgradu, kod Gazi Husrev-begove džamije, Sekcija je oživjela i broj učenika koji su htjeli učiti hifz počeo se povećavati. (Traljić, 1989: 10) Spomenuti hafizi uspjeli su da je formiraju i pokrenu njen rad, a vrlo značajno je da je istovremeno formiran i fond iz kojeg je pružana materijalna podrška uspješnim članovima Sekcije. Treba spomenuti da su, već u to vrijeme, pružani i drugi vidovi podrške kako bi se učenici stimulirali za učenje hifza. Bio je bitan svaki učenik-član Sekcije, a posebna pažnja usmjeravana je na nadarene, one koji su imali potencijal da završe učenje Kur'ana napamet i postanu hafizi.

¹ Informaciju dostavio hfz. prof. dr. Safet Husejnović, 29. 3. 2022. godine.

U početku se prijavilo devet učenika, a sljedeće godine još četiri. Učenici su se dosta trudili da bi savladavali određen broj stranica. Direkcija Medrese propisala je da se u toku jednog mjeseca nauči napamet 15 stranica Kur'ana. Nagrada za one koji bi ispunili traženu normu bila je oslobađanje od plaćanja troškova ishrane i smještaja u internatu.

U to vrijeme hifz je učio i hfz. Fadil Fazlić. Njegov plan bio je da 1971. godine završi maturu i hifz. (Karić i grupa autora, 218: 133-134) Ipak, Fadil Fazlić je hifz položio dvije godine kasnije, 1973. godine, pred Komisijom za hifz Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i tako postao hafiz, prvi i pravi reprezent polaznog uspjeha ove sekcije. (Malkić i grupa autora, 2017: 111)

Direktor Gazi Husrev-begove medrese Senahid Bristrić 1986. godine navodi da je značajno postojanje i rad od prije nekoliko godina osnovane Sekcije za učenje hifza, koja daje svoje plodove tako što učenici završavaju hifz i postaju hafizi. (Hodžić, 1986: 4)

Važno je istaći da je profesor kiraeta Hamdija ef. Begić u Gazi Husrev-begovoj medresi, također, imao značajne rezultate na planu hifza i razvoju institucije hifza. On je bio muhaffiz našim istaknutim alimima i hafizima: kurra-hafizu Dževadu Šošiću, hfz. Safvetu Haliloviću i hfz. Džemailu Ibranoviću. Oni su poslije doktorirali i postali izvrsni alimi, imami, vaizi, muderrisi i profesori na fakultetima.

Hafiz Ismet Spahić ističe da je osamdesetih godina „nastupilo plodno doba hifza, a od 1986. godine naovamo počinje i traje zlatni period hifza“. (Malkić, 2014: 86) Te navode potvrđuje i činjenica da je tokom 1986. i 1988. godine hifz položilo po devetero kandidata. Tokom 1986.² i 1987.³ godine hifz je položila i jedna kandidatkinja koja nije završila Medresu, a 1988.⁴ godine i kandidatkinja koja je završila Gazi Husrev-begovu medresu.

Važno je spomenuti i učenje hifza u ženskim odjeljenjima Gazi Husrev-begove medrese. Dvanaest učenica učilo je hifz 1987.

² Hfz. Husejn Čajlaković, hfz. Jusuf Barčić, hfz. Senad Podojak, hfz. Dževad Šošić, hfz. Abdurrahman Ademi, hfz. Salem Aletić, hfz. Muhamed Čajlaković, hfz. Selver Išerić, hfz. Saida Aličković rođ. Huduti.

³ Hfz. Emina Porča, hfz. Safvet Halilović, hfz. Senajid Zaimović.

⁴ hfz. Mirnes Spahić, hfz. Enes Beganović, hfz. Nedžad Ćeman, hfz. Halil Mehić, hfz. Behija Durmišević rođ. Mulaosmanović, hfz. Fadil Bektaš, hfz. Munir Mujić, hfz. Midhat Beganović, hfz. Dževad Hrvaić.

godine. U prvom razredu nije bila niti jedna koja uči hifz, jer se u prvom razredu tek upoznavalo s predmetom Kiraet. Najviše učenica učilo je hifz u drugom razredu – sedam. U trećem razredu bile su tri, a u četvrtom dvije učenice koje su učile hifz. Učenice su svakodnevno išle na preslušavanje naučenog, a one koje bi ispunile potrebnu normu dobivale su, kao nagradu, povlastice u korištenju internata. Prostor u ženskim odjeljenjima Medrese bio je vrlo skučen i učenice koje su željele učiti hifz nisu imale uvjete za učenje Kur'ana napamet kakve su imali učenici u muškim odjeljenjima. Ipak, te učenice imale su jaku volju za učenjem hifza i nisu odustale od svoje namjere ni u narednom periodu. (Spahić, 1987: 37)

U intervjuu datom IIN „Preporod“, hafiz Dževad Hrvačić ističe da se u Medresi vodi briga o hifzu i hafizima. Aktivnim i vrijednim kandidatima osigurani su prostor za učenje i troškovi internata, a neki profesori olakšavaju učenicima i učenicama tako što im izlaze ususret u vezi s vremenom za polaganje ispita. Takav postupak profesora prema učenicima koji uče hifz bio je i značajan motivacioni faktor. Možda bi onima koji uče hifz trebalo dati još veću pažnju, s obzirom da je mnogo izazova pred njima, a oni su odabrali da uče hifz, što sigurno zavređuje još veću pažnju. (Selhanović, 2014: 21)

Od osnivanja Sekcije za učenje hifza do danas u Medresi je nastavljena praksa stimuliranja i davanja podrške učenicima koji uče hifz. Muhaffizi koji su angažirani u toj sekciji ulažu velik trud kako bi pomogli kandidatima tokom učenja hifza. Rezultati kontinuiranog rada muhaffiza i budućih hafiza su evidentni, a konačni rezultat je značajan broj hafiza i hafiza koji su izašli iz klupa Gazi Husrev-begove medrese.

Nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu intenziviran je i rad Sekcije u Medresi, što je rezultiralo značajnim povećanjem broja hafiza u našoj zemlji. Uspjeh Sekcije hifza pokazuje i potvrđuje da praksa koju su ustanovili njeni osnivači postaje tradicija na koju su ponosni hafizi, hafize, učenici i učenice, ali i Gazi Husrev-begova medresa, kao i Islamska zajednica i muslimani u Bosni i Hercegovini. Najbolji članovi te sekcije učestvuju i na mnogim takmičenjima i ostvaruju zapažene rezultate. (Malkić i grupa autora: 2017: 112-113)

Prema zvaničnim podacima, više od 200 svršenika i svršenica Gazi Husrev-begove medrese položilo je hifz pred Komisijom za hifz Rijasetu IZ u Bosni i Hercegovini. Muhaffizi koji trenutno rade u medresi su: hfz. Mensud Đulović, hfz. Nedžad Ćeman, hfz. Omer Zulić, hfz. Elmir Mašić. Osim spomenutih, jedno vrijeme su radili kao profesori i bili muhaffizi u medresi hfz. Mensur Malkić i hfz. Ammar Bašić. Kada se sagleda i analizira rad Sekcije za hifz u Gazi Husrev-begovoj medresi, može se zaključiti da su rezultati plodonosni i da je Sekcija ispunila očekivanja. Sigurno je da niko, u vrijeme kada je osnovana, nije mogao zamisliti da će dati tako velik broj hafiza. Ova sekcija iznjedrila je i sve druge sekcije hifza i bila je temelj svim muhaffizima i hafizima koji su nastavili put hifza i podučavanja novih hafiza. Svaki početak je težak, ali, uz veliko zalaganje, iskrenost i vjeru u Allaha, dž.š., rezultat na putu hifza je zagarantiran. Ova sekcija ne samo da je pokrenula učenje hifza među učenicima nego je bila i glavni reprezent učenja hifza u ženskim odjeljenjima Medrese.

Behram-begova medresa u Tuzli

Nakon reaktiviranja i ponovnog otvaranja Behram-begove medrese, Sekcija za učenje hifza pokrenuta je i u Tuzli. Na samom početku u rad Sekcije bili su uključeni hfz. Abdulah Budimlija i hfz. Mirnes Spahić. Sekcija hifza važna je vannastavna aktivnost te škole. U okviru Sekcije učenici i učenice uče Kur'an napamet, dva sahata sedmično, jedna grupa od petnaest učenika. (Nakičević i grupa autora, 2016: 254)

Sekcija za učenje hifza u Medresi bazirana je na dobrovoljnoj osnovi i rad u Sekciji ubraja se u vannastavne aktivnosti. Sekciju trenutno pohađa oko trideset učenika, gotovo podjednako učenici i učenice. Svi koji uče hifz oslobođeni su prisustva na korepeticijama i plaćanja participacije za internat. Značajnu finansijsku podršku i stimulaciju pruža Fondacija „Hifz Časnog Kur'ana“ iz Sarajeva, na čijem čelu je šejh dr. Džemal Muslih. Voditelj sekcije za hifz u Behram-begovoj medresi je hfz. Mirnes Spahić. Međutim, osim njega, angažirana su još četiri muhaffiza iz reda profesora i jedna hafiza iz reda profesorica. Svi muhaffizi koriste metodu učenja Kur'ana napamet “po krugovima”. Ova sekcija za učenja hifza

iznjedrila je 90 hafiza.⁵ Muhaffizi koji rade u medresi su: hfz. Mirnes Spahić, hfz. Amir Hodžić, hfz. Edin Dedić, hfz. Abdullah Kapo, Nedžad Vehabović i Zubejda Gobeljić. Prvi hafiz u ovoj medresi je hfz. Esmir Selimović, koji trenutno radi kao imam, hatib i muallim u Srebreniku. Na osnovu navedenog može se konstatirati da je Sekcija za učenje hifza u Behram-begovoj medresi produktivna i veoma uspješna u učenju Kur'ana napamet. U njen rad uključen je neophodan broj muhaffiza i muhaffiza, koji daju doprinos razvoju i uspjehu Sekcije hifza. U narednom periodu ta sekcija trebalo bi da iznjedri još mnogo hafiza. Ona je temelj uspješnosti hifza na Muftijstvu tuzlanskom i prva je koja je pokrenuta na tom prostoru.

Elči Ibrahim-pašina medresa u Travniku

Sekcija hifza u Elči Ibrahim-pašinoj medresi postoji od njenog reaktiviranja (1994. godine). Voditelj sekcije u tom periodu bio je hfz. dr. Džemail Ibranović, a potom njeno vođenje preuzima hafiz dr. Fadil Bektaš. Sekcija hifza je: memoriranje Kur'ana časnog, reproduciranje naučenog bez gledanja u pisani izvor i mogućnost citiranja naučenog doslovno, u svakom momentu i situaciji. (Bektaš i grupa autora, 2014: 172)

Hafiz Fadil Bektaš je tu sekciju uvezao sa Svjetskom organizacijom za učenje Kur'ana napamet. Svakom učeniku koji nauči Kur'an napamet i položi hifz pred komisijom Rijasetu IZ u BiH ta organizacija dodjeljuje novčanu nagradu i stipendiju tokom studija na fakultetu koji mladi hafiz/hafiza odabere. (Kovač, 2014: 6)

Mr. Dževdet ef. Šošić, direktor Elči Ibrahim-pašine medrese na jednoj hafiskoj dovi je rekao: „Sve aktivnosti Medrese su bitne, ali je Sekcija hifza posebno bitna. Dok bude hafiza u našem narodu i u našim mjestima bit će i Allahove milosti i pomoći. Naš profesor dr. hafiz Fadil ef. Bektaš je muhaffiz, i izveo je najveći broj naših hafiza. Mi smo gledali da mu pomognemo u smislu infrastrukture, da mu obezbijedimo prostor da može preslušavati hafize i pripremati ih za Komisiju pred kojom će polagati hifz. U tu svrhu dali smo mu na raspolaganje jedan stan. Kažimo da škola stimulira

⁵ Podatke dostavio hfz. Mirnes Spahić, 11. 10. 2022. godine.

svoje hafize tako da oni, kad završe hifz, imaju stipendiju do kraja školovanja u Medresi, a pokušava im se obezbijediti i stipendija na studiju. Onda ih i na druge načine pratimo.“ (Perva, 2017: 8-9)

Muhaffizi koji su radili i rade u ovoj sekciji su: hfz. dr. Džemail Ibranović, hfz. dr. Fadil Bektaš, hfz. Jusuf Horozović, hfz. Nermina Čakić i dr. Hamid Indžić. Do sada su 62 učenika i svršenika Travničke medrese položila hifz pred Komisijom za hifz Rijaseta IZ u BiH. Hafiz Fadil Bektaš je bio muhaffiz 50 hafiza. Pored spomenutih hafiza, ima još učenika i svršenika koji su završili hifz i dobili idžaze u arapskom svijetu i Turskoj. Mnogo učenika je u ovoj sekciji naučilo deset i više džuzova, ali nakon odlaska iz Medrese nisu završili započeto i položili hifz pred Komisijom.⁶ Prvi hafiz koji je položio hifz pred Komisijom za hifz Rijaseta IZ u BiH iz ove medrese bio je hafiz Edib Smolo iz Kaknja.

Sekcija za učenje hifza u Elči Ibrahim-pašinoj medresi ostvaruje izuzetno dobre rezultate i niže uspjehe vrijedne pažnje. Najviše na tom planu uradio je hfz. dr. Fadil Bektaš. Odmah nakon reaktiviranja Medrese osnovana je Sekcija za učenje hifza. Rad u Sekciji je vannastavna aktivnost. Učenici i učenice dobrovoljno se prijavljuju i postaju članovi te sekcije. Učenik koji ispuni normu naučenih stranica oslobođen je korepeticije, ima svoju sobu i stipendiju. Sekcija za učenja hifza posebno je značajna i ima najbolje rezultate među sekcijama koje djeluju u Medresi.

Medresa „Osman ef. Redžović“ u Velikom Čajnu kod Visokog

Otvaranjem Medrese „Osman-ef. Redžović“ počela je da radi, ali ne u kontinuitetu, Sekcija za učenje hifza. Sekciju je vodio hafiz Zilko Žolja. Sekcija je, zvanično i punim kapacitetom, počela da radi 2004. godine. Nakon sastanka direktora Medrese, prof. Džemala Salihsahića, i dr. Džemala Musliha iz Svjetske organizacije za hifz, osnovana je Sekcija za učenje hifza. Voditelj Sekcije bio je hfz. Abdulkadir Kadrić, koji je izveo sedam hafiza. U učenju hifza korištena je metoda “po krugovima”. Jedinu članu ove sekcije koji je naučio Kur'an po redu bio je hfz. Haris Delić. U rad Sekcije uključeni svi hafizi i hafize koji rade kao profesori u

⁶ Podatke dostavio hfz. Fadil Bektaš, 25. 3. 2022. godine.

Medresi: hfz. Abdulkadir Kadrić, hfz. Zijad Dervić, hfz. Nijaz Aganhodžić, hfz. Adisa Aganhodžić, hfz. Benis Topalović, hfz. Seida Aličković i hfz. Haris Delić. Uglavnom, svi muhaffizi imaju svoje kandidate koje prate tokom učenja hifza. Do sada su 24 hafiza koji su bili članovi ove sekcije položili hifz pred Komisijom za hifz Rijasetu IZ u Bosni i Hercegovini.⁷ Prvi hafiz iz ove medrese koji je položio hifz pred Komisijom za hifz Rijasetu IZ u BiH je hfz. Abdulkadir Kadrić. Sekcija za hifz u Medresi djeluje i danas. Učenici i učenice mogu sami da odaberu muhaffiza. Sekcija je u dosadašnjem radu polučila zapažene rezultate, a Medresa iznalazi načine kako da pomogne učenicima i učenicama koji uče hifz, kao i njihovim muhaffizima.

Karadžoz-begova medresa u Mostaru

Reaktiviranjem Karadžoz-begove medrese u Mostaru (1995. godine) počela je da radi i Sekcija hifza. Nakon osnivanja Sekciju su vodili profesori Muhamed Purišević i Seid Eminović. Od 2008. godine radom Sekcije rukovodi kurra-hafiz Armin Abaza. Sekcija za učenje hifza ubraja se u najaktivnije sekcije u Medresi. Do sada su hifz položila 22 hafiza koji su bili članovi te sekcije tokom školovanja u Medresi. Trojica su postali kurra-hafizi, a dvojica su dobili idžazetnamu za Hafsov i Šu'betov rivajet.⁸ Na takmičenjima u učenju Kur'ana u Sarajevu i Zagrebu polaznici Centra za učenje Kur'ana, ujedno i učenici Karadžoz-begove medrese, redovno osvajaju nagrade i nižu uspjehe. Tako su 2011. godine u Sarajevu, u jednoj od kategorija, tri učenika Karadžoz-begove medrese zauzela prva tri mjesta, da bi, potom, na Internacionalnom takmičenju učača Kur'ana u Zagrebu, Suad Godušević, u kategoriji hifz pet džuzova sa tedžvidom, postao evropski prvak.

Pažnje vrijedan je uspjeh i prvog hafiza iz školskih klupa, koji se našao u 367. generaciji ove škole. Hafiz Mahir Ramić je hafisku titulu stekao uz značajan angažman njegovog muhaffiza i rukovodioca Centra za učenje Kur'ana, kurra-hafiza prof. Armina Abaze. (Šljivo, 2014: 34)

Sekcija hifza u Karadžoz-begovoj medresi ostvarila je u proteklom periodu zapažene rezultate. Iz onog što je već

⁷ Podatke je dostavio hfz. Abdulkadir Kadrić, 23. 5. 2022. godine.

⁸ Podatke dostavio kurra-hafiz Armin Abaza, 25. 3. 2022. godine.

spomenuto može se utvrditi da je promoviranje rada ove sekcije urodilo plodom i da je Sekcija postala najaktivnija u Medresi. U budućnosti se očekuju još bolji rezultati jer je Sekcija direktno povezana s Centrom za učenje Kur'ana. Voditelj, kurra-hafiz Armin Abaza, glavna je poluga uspjeha ove sekcije.

Medresa „Džemaluddin ef. Čaušević“ u Cazinu

Ponovnim otvaranjem medrese u Cazinu (1993. godine) pokrenuta je Sekcija za učenje hifza. Voditelj Sekcije u medresi „Reis Džemaludin-ef. Čausević“, od njenog početka rada, profesor je Kiraeta hfz. Suad Šahinović. Sekcija djeluje niz godina i na njen rad ponosni su uposlenici Medrese. Članovi Sekcije, učenici i učenice, uče Kur'an napamet, pri čemu im pomaže i preslušava ih njihov muhaffiz. S obzirom da u Bosanskoj krajini nije postojala tradicija učenja hifza, s ponosom se može reći da ova sekcija izvodi nove hafize u Medresi i razvija hifz na prostorima Krajine. (Kudić i grupa autora, 2015: 30)

Sekcija za učenje hifza postoji gotovo trideset godina i kroz nju je prošlo preko 300 kandidata. Njih trideset dobilo je titulu hafiza Kur'ana. Dakle, svaki deseti učenik postao je hafiz. Uglavnom, hafizi su postajali učenici i učenice, kao i svršeni ove medrese. Trenutno Sekcija broji petnaestak članova koji uče hifz i imaju želju da postanu hafizi.⁹ Muhaffizi koji rade u ovoj medresi su: hfz. Suad Šahinović, hfz. Rifet Šahinović i hfz. Elmir Mehmedović.

Bosanska krajina nije imala razvijenu tradiciju učenja Kur'ana napamet pa je važno napomenuti da je medresa u Cazinu bila glavni pokretač projekta hifza. Hafiz Suad Šahinović, s ostalim profesorima, marljivo radi, a Sekcija hifza koju vodi ima poseban status. U Medresi hifz završavaju učenici i učenice koji, na taj način, postaju i ambasadori tog dijela Bosne i Hercegovine.

Značajno bi bilo da hafizu Suadu Šahinoviću u radu pomognu i hafizi koji su profesori u Medresi, jer bi tako rezultati sigurno bili još bolji.

⁹ Podatke je dostavio hfz. Suad Šahinović, 25.10. 2022. godine

Medresa „Ibrahim ef. Maglajlić“ u Banjoj Luci

Medresa u Banjoj Luci ponovo je otvorena 2020. godine. Shodno odluci Nastavničkog vijeća Medrese „Reis Ibrahim ef. Maglajlić“, 16. oktobra 2020. godine formirana je Sekcija za učenje hifza, koju trenutno pohađa sedam učenika prvog i drugog razreda. Sekcija hifza ima aktivnosti u nekoliko termina: ponedjeljkom i srijedom u periodu između akšama i jacije, te utorkom od 12 sati do 12 sati i 30 minuta. Te aktivnosti realiziraju se u prostorijama Medrese i u Ferhat-pašinoj džamiji u Banjoj Luci. Sistem memoriranja Kur'ana podrazumijeva učenje napamet posljednjeg kur'anskog džuz (Amme-džuz), gdje učenici imaju priliku da usavrše pravilnu artikulaciju glasova i pravilnu primjenu tedžvidskih pravila. Nakon memoriranja posljednjeg džuz pristupa se učenju novih stranica metodom “po krugovima”.

Rezultati su sljedeći:

- a) Četiri učenika napamet su naučila 30. džuz,
- b) Jedan učenik napamet je naučio 145 stranica (IV i V krug),
- c) Jedan učenik napamet je naučio 69 stranica (II krug),
- d) Jedan učenik napamet je naučio 57 stranica (II krug),
- e) Tri učenika uče trideseti džuz (10 naučenih stranica).¹⁰

S obzirom da je medresa u Banjoj Luci otvorena tek prije tri godine, može se konstatirati da je veoma važno što je počela da radi i Sekcija za učenje hifza. Sekcija je još na početku rada i njeni rezultati će, kao i rezultati Medrese, vremenom biti još vidljiviji. Sekciju je potrebno razvijati i u nju uključivati učenike i učenice koji imaju dar i želju da uče hifz. Posebna radost bit će kada, jednog dana, Sekcija izvede prve hafize, jer je Banja Luka u prošlosti bila poznata po svojim hafizima.

Gazi Isa-begova medresa u Novom Pazaru

U medresi „Gazi Isa-beg“ u Novom Pazaru u školskoj 1996/97. Godini, pod rukovodstvom Malik-ef. Nurovića, formirana je Sekcija za učenje hifza. Malik-ef. je bio i prvi muhaffiz u ovoj sekciji. Učenici su bili članovi Sekcije po vlastitoj želji. Za učenje hifza oni su dobijali i određenu finansijsku stimulaciju, stipendiju,

¹⁰ Podatke je 5. 6. 2022. godine dostavio prof. kiraeta, hfz. Muamer Okanović.

srazmjerno broju naučenih džuzova Kur'ani-kerima. Nekoliko članova Sekcije naučilo je po pet džuzova, a ostali su naučili napamet određen broj stranica.

Sekcija za učenje hifza bila je aktivna određeno vrijeme, jer se očekivalo osnivanje Škole časnog Kur'ana u Novom Pazaru. Kada je Škola Kur'ana osnovana i počela da radi, velik broj učenika Medrese nastavio je da uči hifz u spomenutoj školi. Otvaranjem Škole Kur'ana u Novom Pazaru, Sekcija za učenje hifza u Medresi je ugašena. Škola Kur'ana časnog u Novom Pazaru okupila je na jednom mjestu sve one koji žele da uče hifz, pa tako i učenike medrese u Novom Pazaru. Nekoliko učenika koji su počeli da uče hifz u Sekciji pri Medresi i koji su željeli da krenu tim putem usmjereni su na Školu Kur'ana časnog.¹¹ Uvijek je bilo 10 do 15 učenika Medrese koji su učili hifz. Treba spomenuti i to da su velik doprinos radu Sekcije za hifz u Medresi dali Harun Rebronja i Mevlud Dudić, direktor Medrese.

Medresa nije izvodila hafize jer je većina onih koji su učili hifz odlazila u Bosnu i Hercegovinu i tamo su završavali hifz, kao, npr., hifz. prof. dr. Almir Pramenković. On je hifz završio tokom studija u Sarajevu.¹² Ova medresa je, ipak, pokrenula Sekciju za učenje hifza, a bilo je i rezultata. Velik uspjeh je kada učenik nauči pet, ali i kada nauči tri džuzova, ili kada nauči 30. džuz. Uspjeh je i družiti se s Kur'anom i ulagati trud da se što više Kur'ana memorira i nauči napamet. Međutim, nijedan kandidat nije zvanično završio hifz kao učenik spomenute medrese.

Islamska gimnazija „Dr. Ahmed Smajlović“

Jedna od osnovnih zadaća institucionalnog stjecanja znanja i razvijanja sposobnosti za ostvarivanje vjerničkog života na prostoru Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj je planirano susretanje s Kur'anom kao Božijom riječju, što zahtijeva poznavanje kur'anskoga pisma i teksta, kao i temeljno poznavanje Kur'ana. U Islamskoj gimnaziji osnovana je Sekcija za učenje hifza kako bi se sistematično i institucionalno učio Kur'an napamet. Osnivanjem Škole Kur'ana u Hrvatskoj, Sekcija za učenje hifza

¹¹ Podatke je 2. 4. 2022. godine dostavio Šemso Šaćirović.

¹² Informacije je dostavio Džemil Destanović, 23. 2. 2022. godine.

postat će njen dio, tako da će Škola Kur'ana obuhvatiti one koji žele da uče Kur'an napamet.

Hafiz Amar Mujkanović, rođen u Zagrebu, prvi je hafiz u novijoj hrvatskoj povijesti. Hifz je završio 2008. godine, kao jedanaestogodišnjak, pred muhafizom Mevludi-ef. Arslanijem. Sabaheta Hasanović Mandžić prva je hafiza u Republici Hrvatskoj. Hifz je učila samostalno i uz roditelje koji su joj bili prvi muhaffizi, a službeni muhaffiz koji je pripremio za izlazak pred Komisiju (2013. godine) bio je hfz. Mensur Malkić.

Islamska gimnazija iznjedrila je još jednog hafiza iz reda učenika, hfz. Harisa Ahmića, porijeklom iz Bosne i Hercegovine. Njegov muhafiz bio je hfz. Mustafa ef. Efendić.

Svi spomenuti hafizi završili su Islamsku gimnaziju i bili su polaznici Sekcije za učenje hifza, a nakon Islamske gimnazije završili su različite fakultete. Hafiz Amar Mujkanović završio je studij prava u Zagrebu i trenutno radi u struci. Hafiz Haris Ahmić završio je studij medicine u Zagrebu, gdje radi kao ljekar, dok je hafiza Sabaheta Hasanović Mandžić završila ekonomiju i menadžment u Maleziji i radi u Islamskoj zajednici u Hrvatskoj.¹³

Klub hifza u Studentskom centru IZ u BiH

Studentski centar IZ u Bosni i Hercegovini počeo je da radi u akademskoj 2018/19. godini. Tokom prve godine rada formirani su, u sklopu edukativnih aktivnosti, različiti klubovi. Jedan od tih klubova je i Klub hifza. Svim edukativnim klubovima rukovodi uposlenik Studentskog centra Islamske zajednice koji radi kao stručni saradnik. Od početka rada Studentskog centra IZ u BiH do danas na toj poziciji je hfz. mr. Špendi Fidani. Hafiz Špendi je ujedno i muhaffiz u ovom centru.

Klub hifza Studentskog centra IZ u BiH izveo je jednog hafiza. To je hafiz Ajdin Halilić. Njegov muhaffiz bio je hfz. mr. Špendi Fidani.

Od akademske 2021/22. godine organiziran je tim muhaffiza koji čine studenti, hafizi i hafize koji su smješteni u Centru. Na taj način mladi hafizi i hafize imaju priliku da dolaze do dodatnih

¹³ Podatke je dostavila vjersko-prosvjetna referentica Mešihata Emina Mešić, 19. 10. 2022. godine.

iskustava u vođenja kandidata tokom cjelokupnog proces učenja hifza.

Tim muhaffiza u Studentskom centru IZ u BiH u akademskoj 2022/23. godini na raspolaganju je za preslušavanje studentima, ali i drugim zainteresiranim mladićima i djevojkama. Taj tim sačinjavaju hafizi: Malik Bajrić, Abdurahman Hadžić, Anis Subašić, Anel Elezović, Zejd Špiodić, Muhamed Čirak, Tarik Pilić, Sumeja Bilčević i Zulejha Omerbašić.

Osim što omogućava preslušavanje onih koji uče hifz, Studentski centar IZ u BiH svojim edukativnim aktivnostima kontinuirano radi na promociji i afirmaciji učenja hifza među studentima koji tu borave i rade. U tom smislu održavaju se i druženja s mladim hafizima, koji govore o svome putu učenja hifza.

Od samog početka rada Studentski centar IZ u BiH svoje kapacitete stavio je na raspolaganje novim hafizima: prilikom polaganja hifza pred Komisijom Rijasetu IZ u BiH, te podrškom u osiguravanju kvalitetnog smještaja i ishrane.¹⁴

Važno je da je osnovan i da Klub hifza u Studentskom domu radi kako bi se olakšalo studentima koji žele da uče hifz. S obzirom da u Studentskom centru studenti žive i borave, hafizi koji tu borave imaju priliku da daju svoj dobrinos instituciji hifza.

U svakoj instituciji IZ u BiH trebalo bi dati mogućnost učenicima i studentima da uče Kur'an napamet. Osnivanje Kluba hifza u Studentskom centru IZ u Sarajevu zaslužuje pohvalu, jer će se studenti družiti uz Kur'an i, nakon određenog vremena, neki od njih postat će i hafizi.

Zaključak

Sve sekcije za učenje hifza na islamskim fakultetima, u medresama, kao i u Islamskoj gimnaziji u Zagrebu, polučile su dobre rezultate i opravdale postojanje. Evidentno je da su muhaffizi, radeći u sekcijama za hifz, uložili dosta truda kako bi njihov rad dao željeni efekat. Sekcije su iznjedrile dosta hafiza i njihovim radom institucija hifza dobila je na značaju, a razvoj je više nego očit.

¹⁴ Informaciju je dostavio hfz. Špendi Fidani, 18. 10. 2022. godine.

Finansijska stimulacija učenika, studenata i odlična komunikacija, uz buđenje njihove motivacije, urodili su plodom, pa su mnogi članovi tih sekcija postali hafizi i kurra-hafizi. Izučavanje i učenje Kur'ana napamet na ovim prostorima, uz sistematsko, institucionalno i kontinuirano promoviranje hifza, dalo je veliki efekat, što je rezultiralo razvojem i uspjehom hifza. Sekcije za učenje Kur'ana napamet su temelj promoviranja u časno zvanje hafiza, a novi hafizi primjer su ustrajnosti i velike želje za uspjehom. Bez dosta rada, truda i prolivenog znoja ne može se postati hafiz. Sekcije za učenje hifza bile su itekako važan poticajni faktor na putu učenja hifza.

Sekcije za učenje Kur'ana napamet na islamskim fakultetima, u medresama i u studentskim domovima izuzetno su važne za instituciju hifza u Bosni i Hercegovini, pa i šire.

Posebno treba spomenuti Sekciju za hifz u Gazi Husrevbegovoj medresi, koja je osnovana krajem šezdesetih godina. Reaktiviranjem medresa u drugim gradovima osnovane su i nove sekcije za hifz koje su, također, dale veliki broj hafiza. Pokrenute su sekcije za hifz i na islamskim fakultetima, kako bi studenti imali mogućnost i priliku da uče hifz Kur'ana sa svojim profesorima. Sekcije za hifz već su dale zapažene rezultate, a u budućnosti se očekuje još više hafiza i dodatno jačanje institucije hifza na našim prostorima.

U budućnosti bilo bi potrebno organizirati seminare, druženja i okrugle stolove na kojima će muhaffizi i hafizi iznijeti svoja iskustva i izazove kroz koje su prolazili tokom memoriranja Kur'ana. Muhaffizi će implementirati svoj rad kao učitelja i mentora, a hafizi svoj trud, napor i prepreke koje su uspjeli savladati tokom učenja.

Literatura

- Bektaš, F. i grupa autora (2014). *Elči Ibrahim-pašina medresa u Travniku 1706-2014*. Elči Ibrahim-pašina medresa. Travnik.
- Halilović, S. (2003). *Hifz – učenje Kur'ana napamet*. Islamska pedagoška akademija, Zenica.
- Hodžić, Dž. (1986). *Naše islamske obrazovne institucije. Preporod*, Rijaset IZ u BiH, br. 7/398.

- Karić, E. i grupa autora, (2018). *Pedeset godina Zemzema*. JU GHBM, Sarajevo.
- Korkut, B. (2017). *Kur'an s prijevodom*. El-Kalem, Sarajevo.
- Kovač, M. (2007). *Balkansko takmičenje u učenju Časnog Kur'ana. Preporod*, Rijaset IZ u BiH, br.11/853.
- Kovač, M. (2014). *Hafiska dova i promocija 33. hafiza Kur'ana Časnog. Preporod*, Rijaset IZ u BiH, br.24/1034.
- Kudić, M. i grupa autora (2015). *Naše medrese. Preporod*, Rijaset IZ u BiH, br.11/1045.
- Malkić, M. (2014). *Hafiz Ćamil Silajdžić – život i djelo*. IK Tugra, Sarajevo.
- Malkić, M. i grupa autora (2017). *480 godina Gazi Husrev-begove medrese*, JU GHBM. Sarajevo.
- Nakičević, O. i grupa autora (2016). *Monografija Behram-begove medrese*. Behram-begova medresa. Tuzla.
- Perva, B. (2017). *Hifz. Preporod*, Rijaset IZ u BiH, br.1/1083.
- Selhanović, S. (2014). *U medresi se vodi permanentna briga o hifzu i hafizima. Preporod*, Rijaset IZ u BiH, br.20/1030.
- Smajlović, S. (2005). *Sekcija hifza najuspješnija. Preporod*, Rijaset IZ u BiH, br.8/802.
- Spahić, S. (1987). *Učenje hifza u ženskim odjeljenjima medrese. Zemzem. Udruženje učenika medrese Gazi Husrev-beg*. Sarajevo, god. XX, br. 10-12.
- Šljivo, M. (2014). *Naše medrese. Preporod*, Rijaset IZ u BiH, br.9/1019.
- Šošić, Dž. (2015). *Kur'anski vird – kontinuirano učenje Kur'ana.Takvim*, El-Kalem, Sarajevo.
- Et-Tirmizi, E. I. M. (2010). *Tirmizijin Džami'-sunen*, Knjiga VI, El-Kelimeh i Fakultet za islamske studije, Novi Pazar.
- Traljić, M. (1989). *Hifz i njegovanje hifza kod nas. Islamska misao*.

HIFZ – LEARNING THE QUR'AN BY HEART IN THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE ISLAMIC COMMUNITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Maid Ibrahimović, PhD
Safet Husejnović, PhD

Abstract

Allah honored people with the Revelation and it is a great blessing for them. Reading the Qur'an by looking at it and memorizing it, as well as thinking about its meanings, are among the most valuable things that a religious person can do during life. The aim of this paper is to present hifz classes at Islamic faculties, madrasahs, and in student dormitories. It also attempts to point out the important role of the Islamic community in promoting the study and memorization of the Qur'an. Moreover, it deals with the analysis of the hard work on revitalizing the memorization (hifz) of the Qur'an in the educational institutions of the Islamic community, as well as with defining the relationship to the hifz, i.e., learning the Qur'an by heart. The establishment of hifz classes within educational institutions of the Islamic community in Bosnia and Herzegovina and beyond contributed to the development and promotion of the Qur'an memorization. The work of all classes for learning the Qur'an by heart (hifz) was analyzed and reviewed, and then reasons for their work were given, while former results as well as numerous other things closely related to their work were also considered. We tried to provide an adequate and as complete as possible overview of the hifz classes in our region.

Keywords: the Qur'an, hifz, classes, madrasah, faculty, education.

د. مائد إبراهيموفيتش، مجلس المشيخة الإسلامية - سرايفو

د. صفت حسينوفيتش، كلية التربية الإسلامية - جامعة زينيتسا

الحفظ - تعلم القرآن عن ظهر قلب في المؤسسات التعليمية للمشيخة

الإسلامية في البوسنة والهرسك

الملخص

لقد أكرم الله الإنسان بالوحي، وكانت له نعمة عظيمة. إن تعلم القرآن الكريم بالنظر فيه وحفظه، والتفكير في معانيه، من أثنى ما يمكن أن يفعله المؤمن في حياته. والهدف من البحث هو تقديم حلقات حفظ القرآن الكريم في الكليات والمدارس الإسلامية، وأسكان الطلاب والإشارة إلى أهمية دور المشيخة الإسلامية في التشجيع على دراسة القرآن وحفظه. وكذلك تحليل العمل والجهد المبذول في تنشيط حفظ القرآن الكريم في المؤسسات التعليمية للمشيخة الإسلامية، وتحديد العلاقة بالحفظ القرآن الكريم. تعلمه عن ظهر قلب. ساهم إنشاء حلقات حفظ القرآن تحت رعاية المؤسسات التعليمية للمشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك وخارجها في تطوير وتشجيع تحفيظ القرآن الكريم. وقد تم تحليل ومراجعة عمل جميع حلقات ومجموعات حفظ القرآن الكريم، ومن ثم شرح أعمالهم ونتائجهم حتى الآن، بالإضافة إلى الكثير من الأشياء التي ترتبط ارتباطاً وثيقاً بعملهم. لقد حاولنا تقديم صورة وافية وكاملة قدر الإمكان للحلقات والمجموعات التي ترعى حفظ القرآن في منطقتنا.

الكلمات المفتاحية: القرآن، الحفظ، الحلقة والمجموعة، المدرسة، الكلية، التعليم.